

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТЕМИ: ВІЙНА І ДОВКІЛЛЯ Круглий стіл «Філософської думки»

RETURN TO THE TOPIC: WAR AND THE ENVIRONMENT Round Table Discussion by “Philosophical Thought”

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
відділ філософських проблем етносу та нації,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
HrabovskyS@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3041-8945>

ЧОРНОБИЛЬ РЕАЛЬНИЙ І ЧОРНОБИЛЬ МІСТИЧНИЙ. Есей

Есей присвячений трагічній сторінці української історії останніх деkad XX століття — Чорнобильській ядерній катастрофі, її сприйняттю та переломленню в культурі. Автор звертається до історичних подій, пов'язаних із містом Чорнобиль, імення якого одержала побудована неподалік АЕС, до чорнобильських переказів і легенд, до раціональних і позараціональних вимірів катастрофи. Поширений у європейській та у власне українській філософській думці формат есею дозволяє органічно включити історичні факти, художні тексти, науковий фольклор та особисті авторські спостереження, пов'язані з чорнобильською тематикою. Назагал Чорнобиль — як знакова подія, як понятійна метафора, як символ певної епохи — став планетарним явищем, істотно вплинувши на сучасну цивілізацію.

Ключові слова: Чорнобильська катастрофа, ядерна енергетика, наукова фантастика, символ доби, позараціональні передчуття, вплив на цивілізацію.

Почну зі стислого переказу літературного твору.

...Намагаючись якнайменше вмикати ліхтарики — не приведи Боже, побачать патрулі! — сотні людей мало не навромацки, довгою вервечкою пробираються лісовими хащами. Навіть уночі у темному світлі

Цитування: Грабовський, С. Чорнобиль реальний і Чорнобиль містичний. Есей. *Філософська думка*, 3, 75—84.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на закладах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ліхтариків видно, що ліс цей, попри розлиту у повітрі весну, з якогось дива не зелений, а рудуватий, листя на кущах і на деревах має неприродний (навіть якби зараз була осінь) колір. І взагалі — щось не так із цим лісом, але що саме?

Попри те, що чи не половину втікачів становлять діти, не чути ані лементу, ані плачу. Майже повна мовчанка, важке дихання, розмови тільки пошепки. Найменші діти на руках, їх несуть по черзі; ті, хто здатен іти вночі самостійно, чіпляються за батьків та старших братів і сестер, переставляючи з останніх сил ноги. Час від часу хтось тихенько ойкає, перечепившись об корінь чи подряпавши руку гіллякою — і знову тільки звуки руху мовчазної людської вервечки. Декілька собачок, що супроводжують своїх господарів, теж мовчать, їм передалася загальна атмосфера, аура події. Речей у людей небагато — тільки наплічники та невеликі валізи й кошики з їжею в руках. Страх, напруга, втома, а ще — боязка надія на порятунк розлиті в повітрі.

Від чого намагаються врятуватися люди, чому вони полишили домівки та вночі пробираються через ліс? Річ у тому, що на атомній станції, розташованій поруч із їхнім містечком, сталася тяжка аварія, відбувся витік радіації, забруднено навколишню територію. Проте влада не поспішає ані сповіщати про аварію, ані евакуюовувати населення. Вивезли тільки сім'ї начальства та тих, хто зумів правдою та неправдою (простіше кажучи, давши хабаря) умилостивити командира охоронного полку, який очепив містечко. Іншим поки що сказано: «Чекайте, не виходьте з домівок, вас організовано вивезуть, коли підготують спеціальні місця для розселення». Тим часом рівень радіації зростає, всі вже нахапали небезпечні дози, ще день-другий — і вони можуть стати смертельними. А коли відбудеться ця організована евакуація — невідомо, ба більше — ще питання, куди будуть вивозити, бо ж уряд понад усе боїться сповіщати про аварію, аби не погіршити своє реноме в очах світу та не допустити паніки в самій країні. Тож і йдуть люди вночі через дивний рудий ліс, обходячи блокпости та ховаючись від патрулів — благо, солдати не рвуться героїчно виконувати обов'язки перед владою, бо радіація не дивиться, у формі хакі ти чи без такої форми...

Ось такою, якщо коротко, була сюжетна канва оповідання, яке читав його автор (сьогодні вже не пам'ятаю, на жаль, його прізвище) на черговому засіданні київського Клубу любителів фантастики «Світовид». Ясна річ, дія цього оповідання відбувалася у глибоко капіталістичній країні, де правив антинародний режим (попри недавній прихід Горбачова, говорити тоді про якісь наші серйозні проблеми можна було лише пошепки, та й то бажано на кухні з друзями, а не в широкому колі, — тим більше, що клуби любителів фантастики, як і всі дозволені молодіжні організації в СРСР, перебували під пильним наглядом «компетентних органів»).

Ясна річ, усі присутні розуміли, що в оповіданні йдеться не стільки про «там», скільки про «тут», надто вже легко можна було впізнати деталі поведінки літературних персонажів... Але всі вимоги позірної ідеологічної цнотливості були дотримані, тим більше, що диктаторські режими зі своїми звичками до секретності та з нехтуванням інтересами людей траплялися й «там»; іншими словами, все було зроблено для того, щоб всі присутні, в тому числі й замасковані та не дуже замасковані наглядачі від «органів» (були й такі, що не дуже крилися), все зрозуміли, але разом із тим присікатися не було до чого. Бо ж у нас, товаришу майоре, у державі загального щастя та добробуту, такого не було і бути не може!

Так й обговорення побудували грамотно: відзначивши актуальний сюжет, указували авторові на технічні вади оповідання, на необхідність ретельнішого опису окремих деталей, на недостатньо індивідуалізовану мову персонажів, на потребу роз'яснити навіть найбільш нездогадливому з-поміж читачів, що то воно таке, сакраментальний «рудуватий ліс»... А ще говорили про те, що у разі виникнення проблемної ситуації на якійсь із наших АЕС усі необхідні заходи спрацюють негайно, а населення про все поінформують...

Хоча одна репліка в обговоренні оповідання вибивалася з загальної стилістики. Серед інших, підвівся мій приятель, старший за мене, який часом їздив лектором товариства «Знання» на периферію (викладачі вишів колись мали такий підрібіток), і заявив приблизно таке: «Слухайте, фантастика фантастикою, а от на Чорнобильській АЕС, куди я недавно їздив, є тріщини у стінах деяких приміщень з устаткуванням, а тим часом мулярі й начальники розкішні будинки з краденого бетону й цементу набудували. І головне, все поруч з реакторами, якщо раптом рвоне — вони ж самі кістки не зберуть!»

Отож слово «Чорнобиль» на тому обговоренні прозвучало. А де ж тут містика? Ось вона: фантастичне оповідання про аварію на АЕС і її наслідки читалося й обговорювалося на засіданні КЛФ «Світовид», яке відбулося 26 квітня 1985 року. Це не обписка — саме 1985-го.

Ось так. Скажете, випадковість? Химерний збіг фантазії та реальності?

Та надто часто слово «Чорнобиль» було пов'язане з такими збігами.

Коли точно виникло місто Чорнобиль, яке дало ймення побудованій поблизу нього атомній електростанції, достеменно невідомо. Знайдено городище з культурним шаром XI—XIV століть, розташоване в межах сучасного міста на місі між Свято-Іллінською церквою та парком. Є згадка про Чорнобиль в Іпатіївському (Іпатському) літописі під 1193 роком; місто тоді належало до Київського князівства (Літопис, 1989). А в XV столітті був побудований Чорнобильський замок. Іншими словами, Чорнобиль постає як складова ранньоукраїнської державної історії, складова органічна та достатньо динамічна.

Знаковою віхою цієї динаміки став 1654 рік, коли після Переяславської ради царські послы прийшли до Чорнобиля з вимогою, аби городяни присягнули Алексею Михайловичу. Городяни трохи подумали — і вигнали царських послів батогами. В цілому воно й не дивно — адже археологія засвідчує, що Чорнобиль старший за Москву. А якщо серйозно — у ті часи йшлося про адміністративний центр Чорнобильської козачої сотні, а серед козацтва настрої були різними, зокрема, легендарний полковник Іван Богун у Переяславі категорично відмовився присягати цареві московитів, бо останні — не православні християни, а дикуни-язичники, кровожерні варвари, яким немає і бути не може ніякої віри (Історія Русів, s.a.).

Подальша історія міста — така, як і всієї Київщини, яка переходила з рук у руки, поки тут не ствердилася Російська імперія. А затим вона згинула (як говорили сучасники, «два українські полки у Петрограді скинули царя»). І знов-таки, навколо Чорнобиля закрутилася українська фантасмагорія ХХ століття. Та проминемо отаманів і партизанів, перейдемо одразу до новітньої ери. В академічних колах оповідають, що атомна електростанція за планом, згенерованим у Москві, мала бути збудована там, де нині київська Оболонь. Але на ювілейні Шевченківські дні 1964 року до Києва завітав сам Микита Хрущов (який вірші Тараса Григоровича щиро любив слухати, хоча сам так і не навчився розмовляти українською), і президент Академії наук УРСР Борис Патон скористався нагодою та зустрівся з ним і пояснив, чому з низки причин на цьому місці не можна будувати АЕС. Хрущов добре знав батька та сина Патонів і поважав їх, а тому, маючи «мужицький розум», дослухався до аргументів, відтак не перетворивши Київ на Атомоград. Це майже апокриф, але нерідко саме апокрифи в підсумку містять важливу інформацію. Так чи інакше, нову потужну АЕС почали будувати поблизу Чорнобиля і назвали Чорнобильською. І не просто Чорнобильською, а ще й імені Леніна.

Побудували в УРСР, у Київській області, але під управлінням Москви, яка виробляла на ній збройний плутоній і проводила не надто науково опрацьовані експерименти. А у 1980-му, синхронно з виникненням польської «Солідарності», на будівництві ЧАЕС (уявіть собі!) відбувся масштабний робітничий страйк — аж сам Брежнев кричав на союзних міністрів: «Ви відірвалися від народу» (Черняев, 1991: с. 39). Наче генсек сам не відірвався... Тож поставимо собі запитання: хіба атомна станція могла не вибухнути під тягарем такої «політично-ядерної» символіки і внаслідок дурощів такого керування? (Зятьєв, 2019).

Утім, катастрофа на Чорнобильській АЕС стала несподіванкою не лише для керівників ССРСР, а і для ледь не всього люду Советського Союзу. Не в тому сенсі несподіванкою, що сталася раптово, а в тому, що вважалося, наче «у нас таке неможливе». Причому неможливе не у плані самого вибуху, — техногенні проблеми вважалися цілком можливими, —

а у плані незугарної, нераціональної та просто безвідповідальної реакції влади на те, що сталося. І якби у Кремлі сидів Брежнєв з його «присмерковою свідомістю», прикутий до пристрою з гемодіалізу чекіст Андропов чи майже нездатний самостійно рухатися астматик Черненко, яких оточувала відповідна «гвардія», це було б зрозумілим. Але ж енергійний, рвучкий і непогано освічений Горбачов, який зібрав уже неабияку команду й оголосив «прискорення» і «перебудову»! А коли стали відомі обставини експерименту, який призвів до катастрофи, — то і в плані найвищого рівня некомпетентності московських науковців.

Апокаліптичну забарвленість Чорнобиля чи не найкраще побачила та відтворила — одразу ж — поетеса Ірина Жиленко. Киянка, літераторка, з плеяди шістдесятників, загалом політично лояльна, проте послідовна в обстоюванні української культури та — за можливістю — у захисті та підтримці тих, хто від цієї влади потерпав. Її вірші багато хто вважав негучними, камерними, навіть естетськими. Була віддана сковородинівській настанові «повсякденних малих справ», а разом із тим глибоко відчувала й описувала у Слові гармонію та дисгармонію світу.

Кілька фрагментів зі щоденника Ірини Жиленко, опублікованого в журналі «Сучасність» у 2009 році (після півторарічної затримки редакцією):

28 квітня 1986 року — день народження поетеси. 45 літ. «Вечір був розкішний, дивовижний. І... немов удар обухом по голові — страшна звістка про аварію в Чорнобилі. Вибух реактора, численні жертви, радіація. Чутки про це вже просочувались, але ми не знали нічого напевно. (...) І тільки коли запанікував закордон, уряд змушений був зробити повідомлення про те, що в Чорнобилі, “вследствие аварии” мала місце “утечка радиации” і що “имеются жертвы”. (...) А радіація все поширюється, і пожежу ніяк не згасять. І страх вихолоджує серце...

А ще вчорашнього ранку мені так блаженно почався вірш, який я назвала “Жінка у вечірньому світлі”:

Вимила посуд і синю цератку.
Терен цвіте, і барвінок цвіте.
Втома колише, мов човен. Зате
все в тебе, жінко, надвечір в порядку.
Все в тебе сяє, цвіте і росте.
Хлопчик зроста, розквітає дівчатко.
Ніч пролягла — солов'їна закладка
в Книзі Трудів. А утома — пуста.
Крізь золотий, крізь призахідний присмерк
сіється дощик, цвітуть барбариси...

І на цьому рядку прийшли мої перші привітальники, і вірш залишився незавершений, немов відкритий і беззахисний перед Бідом (Жиленко, 2009а: сс. 74—75).

Наступний запис — 30 квітня 1986 року. Це вже настав Апокаліпсис.
«Вчора я таки дописала свій бідний вірш, бо не люблю незавершеності ні в чому. Ось цей кінець:

Сіється дощик на квіт і на плід —
Дощ, по якому ні квіту, ні плоду.
Доброї ночі! На тисячу літ.
Сонце заходить.
Востаннє заходить.
Істини вбиті, надії роздерті.
Все було марним — Ісус, Прометей.
І опромінені сонцем і смертю,
жадно вдивляємось в личка дітей.
(...)
Вранці не вийме з книги закладку
Божа десниця. Господь, як і ми,
журно задмухавши сонця лампадку,
йде і зникає дорогою тьми...
... Вірш на світанні, вино довголітнє,
доброї мислі безсмертний чертог, —
все було гарним у нашому світі,
все було марним.
І марним був Бог»

(Жиленко, 2009а: сс. 75—76).

Тоді ж вона занотовує своє відчуття чорнобілізації довколишнього світу: «Роздвоєння між раєм весни і пеклом трагедії розриває серце» (Жиленко, 2009а: с. 76).

Після катастрофи здавалося, наче у союзно-республіканські структури вселилася якась нечиста сила. Глашатай перебудови Горбачов не просто зник з публічних обріїв, а й наказав (про це всі, хто хотів, швидко дізналися) проводити у Києві першотравневу демонстрацію за участі школярів і ганяти вулицями «велогонку миру». Слухняний підданаць «московських бояр» (як він сам звав союзних керівників) Щербицький наочно підтвердив, що йому чхати на долю українців, влада дорожча. Союзні урядовці вгамовували палаючий реактор і намагалися ліквідувати наслідки катастрофи за «методом маршала Жукова», кидаючи проти невидимого ворога багатотисячні маси мобілізованих — з відповідними наслідками для їхніх життів. Так, існував масовий героїзм — але він сполучався з масовою дурістю, апофеозом якої стало підняття 7 листопада 1986 року над іще не повністю добудованим саркофагом з рештками 4-го енергоблока советського прапора, здійснене фактичними смертниками-добровольцями. Тобто політична трагікомедія: потім снайперові довелося кулями збивати цей прапор, бо у світі, та й в самому СССР багато хто побачив у ньому вкрай негативний символ...

Чорнобильська катастрофа зруйнувала не лише четвертий енергоблок АЕС, а й політичні репутації цілої плеяди політиків і серйозно «підмочила», якщо не сказати більше, репутацію генсека Горбачова. Що дивно: якраз у ті часи він обмірковував свою концепцію «нового мислення», але чому сам реагував на вибух «мирного атому» у стилі не просто «старого», а взагалі — відсутнього мислення, дій на рівні партократичних рефлексів?

А ще ця катастрофа крок за кроком ішла мов примара зі смертною косою та зрештою вбила і КПСС («Хай живе КПСС на Чорнобильській АЕС!» — гасло маніфестацій кінця 1980-х), і Советський Союз.

І знову звернімося до щоденника Ірини Жиленко. Він фіксує глибинну політичну трансформацію душі поетеси — власне, як і душі України, тільки у Жиленко, як і належить літераторці з оголеними нервами, трансформація ця відбувається значно швидше, ніж у суспільства.

Із запису 7 травня 1986 року. «Уряд (бодай він виздох до сотого коліна!) повідомляє заспокоюючі факти. (...) Ми взяті в облогу мовчання і глумливої байдужості. Мовляв, виздихуйте, панове хохли, а ми будемо робити вигляд, що ви на весіллі гуляєте. (...) Дивилась на людей і аж плакала од любові й жалості. Люди — прекрасні. А українці — особливо. Якесь таке міцне національне здоров'я і врода! (...) Сміх, оптимізм, дотепність. І величезна терпимість. Занадто велика терпимість. Тим-то нас так просто нищити і лупити носачами в морду» (Жиленко, 2009а: сс. 80—81).

Ірина Жиленко до того ніколи не належала до політичної опозиції. А внаслідок чорнобильського Апокаліпсиса вона не могла не стати такою опозиціонеркою. Власне, не суто політичною, а поетично-політичною:

«Горить сльоза. Зі свічки капле віск.
Свіча моя благесенька. Але ж бо:
свіча, відбита у мільйонах сліз —
вже не свіча, а світова пожежа.
О возгорись, вогонь скорбот моїх!
І воскричи за весь народ, що гине:
Убили землю!
Вибили з-під ніг!
І в зашморгу забила Україна...»

(Жиленко, 2009а: с. 73)

Усезагальна чорнобілізація України та Києва, одним словом...

Слово це, до речі, народилося зовсім не сьогодні, а наприкінці 1980-х і стало назвою столичного фензину — малотиражного видання групи київських молодих фантастів і любителів фантастики. 1991 року цей фензин — ясна річ, англійською мовою, причому непоганою, почав виходити друком. Він призначався для західних фенів, тобто любителів фантастики, як Science Fiction, так і Fantasy, і протримався десь так пару років, знай-

шовши спонсора. А далі податкова реформа уряду Кучми вбила зацікавленість спонсорів (а заодно і перспективи розвитку видання україномовної літератури), широко відкривши наш ринок російськомовним книгам, від наукових до дитячих. Але фензин “Chernobylization” устиг стати фактом — навіть у Москві на нього звернули увагу і, ясна річ, спробували привласнити, при цьому перебрехавши факти. Я надрукував статтю *Stalinism and Science Fiction* у № 9 фензину, деє так у травні 1992 року. А солідна московська бібліотека стверджує, наче вийшов один-єдиний номер. При цьому в описанні видання йдеться про Росію, український фензин зветься «киевским» й оголошується «нашей попыткой» познайомити західну аудиторію «с отечественным рынком фантастической литературы». Що ж, усе логічно — один народ, один фюрер. При цьому автори видання насправді найменше прагнули ознайомити когось із «ринком фантастики» — вони намагалися дати якнайширшу панораму наукової фантастики та фензезі, зачіпаючи соціокультурні процеси в Україні (*Chernobylization*, 1991).

Як на мене, поняття метафора «чорнобилізація» якраз і охоплює всі соціокультурні та соціополітичні процеси досить значного періоду часу після ядерної катастрофи, причому далеко не тільки в самій Україні. Видається, на рівні всього СРСР ці процеси у своєму безпосередньому вияві, як то кажуть, «прошуміли» у другій половині 1980-х і затихли після розпаду СРСР. Але без них навряд чи Москва погодилася б на масштабні скорочення зброї масового знищення, засобів її доставляння та танкових армاد у Європі. У Білорусі їхній вплив був сильнішим, що вилилося у певну демократизацію суспільного життя в першій половині 1990-х, а Україну вони струсонули та змінили всерйоз і надовго, діючи доти, поки економічні негаразди, зубожіння більшості населення та формування кланово-олігархічної владної системи не висунулися на перший план. Без впливу «чорнобилізації» навряд чи УРСР так майже одностайно підтримала б проголошення незалежності 1991 року, з іншого боку, не віддала б за ніщо ядерну зброю та стратегічну авіацію, не відмовилася б від Чорноморського флоту та не погодилася б «вимкнути» ще цілком працездатний енергоблок Чорнобильської АЕС. І не з’явилися б не лише у комп’ютерній грі, а й наяву «зона», та «сталкери».

Разом із тим феномен «чорнобилізації», видається, виявився надто вже своєрідним у тому, що стосувалося Західної Європи. Можна ще зрозуміти вимогу Євросоюзу, щоби при вступі до нього колишні комуністичні держави вивели з експлуатації реактори класу РВПК, тобто такі, як стояли на ЧАЕС. А от інше... Чому Німеччина радо сіла на російську газову голку, знищивши потужну ядерну енергетику? Чому Італія зробила те саме? Не в останню чергу тому, що КГБ і Штазі оперативно використали ефект Чорнобильської катастрофи і створили справжню істеріку на Заході, спрямовану проти АЕС як таких. Континентальна Західна Європа не повністю

лягла під РФ тільки через позицію Франції, яка продовжує розвивати ядерну енергетику. Тепер Італія купує електроенергію у Франції, а прем'єрка Мелоні думає про відродження власної ядерної енергетики. Така настанова не випадкова; адже патріарх руху «Зелених» і водночас радник Маргарет Тетчер у бутність її главою уряду Великої Британії (тобто консерватор, а не лівак) професор Джеймс Лавлок, який тривалий час люто боровся проти АЕС, у 2004 році змінив позицію й опублікував статтю в *The Independent*, де стверджував, що глобальне потепління наростає дуже стрімко і призупинити його можна лише завдяки масовому переходу на ядерну енергетику, бо вона — за надійності оснащення — є чи не найчистішою (Lovelock, James, 2004). Слід лише вибрати якнайкращу конструкцію реакторів, уточняв невдовзі він, не розташовувати АЕС у сейсмонебезпечних зонах (як японці вчинили з Фукусімою) та не використовувати реактори для виробництва збройного плутонію й експериментів у військових цілях. Проте Шрьодер і Меркель підсадили ФРН на «газову голку», а інші канцлери за інерцією (а вона може бути страшною річчю) завершили їхню справу.

Видається, безпосередньо дотичним до цієї проблематики є ще один фрагмент (без датування) зі щоденника Ірини Жиленко, це вже часи незалежності у постчорнобильській Україні: «Весна. Сонечко. Антикварний базар. Я купила кілька дореволюційних листівок з краєвидами старого Києва — моє хобі. Настрій прекрасний. Бачу знайомого колекціонера. Весело питаю, чи давно вже базар перебрався сюди із Нивок. Старий так само весело мені відповідає. І раптом бородатий молодик, що торгує поряд якимись окладами і свічниками, дратівливо реагує на мою українську мову: “На Нивках антиквариат продавали тогда, когда хахлы ещё знали своё место. Сидели по сёлам и растили для нас урожай, а не собирали старинные открытки с видами нашего Киева”. І що ви думаєте відповіла наймиролюбніша і найгуманніша на світі лірична поетеса? “Та не нервуйте ви так. В Києві достатньо ліхтарів, вистачить і на вашу шию”» (Жиленко, 2009b: с. 59).

Це спостереження поетеси дає ключ — якщо і не універсальний, то дуже важливий — до пояснення засадничих явищ. Від колоніального статусу України в СРСР і причин того, чому катастрофа на ЧАЕС не могла не статися саме на українській землі, й до неминучості прагнень зверхності над українцями з боку всіляких януковичів, міндичів і К^о та наявності в нашому суспільстві численних навідників рашистських ракет. А ще тут йдеться про нагадування нам, сьогоднішнім, про невивчені-невиконані уроки Чорнобиля. Власне, спроби Москви привласнити згаданий вище фензин — з цього ж ряду.

...Чорнобиль наразі став містом-привидом: перед вторгненням Росії у 2022 році в ньому жило ледь більше тисячі людей. А от біосфера заповідника, куди ввійшла забруднена радіоактивними речовинами зона, відродилася і зрештою багато в чому повернулася до стану, який був тут

тисячу років тому. Дикі коні, рисі, ведмеді, лісові коти, олені, зубри, лосі, дикі кабани... І зовсім не фантазмагоричною виглядає розповідь про те, як лютий велетенський сікач потоптав російську ДРГ, яка хотіла пройти крізь Чорнобильську зону...

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Жиленко, І. (2009a). *Ho mo feriens. Сучасність*, 1—2, 60—117.
- Жиленко, І. (2009b). *Ho mo feriens. Сучасність*, 3—4, 29—76.
- Історія Русів. (s.a.). Пер. І. Драча. Взято з: <https://web.archive.org/web/20220421173205/http://izbornyk.org.ua/istrus/rusiv3.htm>
- Літопис руський. (1989). Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ.: Дніпро.
- Літопис Руський за Іпатським списком. (s.a.). Взято з: <http://litopys.org.ua/litop/lit11.htm>
- Сергій Зятьєв. (2019). Незручна правда про Чорнобиль. *День*, 76.
- Черняев, А. (1991). *Проект. Советская политика 1972—1991 гг. — взгляд изнутри*. Взято з: https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/Chernyaev/1980.pdf
- Chernobylization*. (1991). Коллекция литературного самиздата. Взято з: https://rgub.ru/resource/samizdat/item.php?kod_doc=404&kod_rub=19
- Lovelock, J. (2004). "Nuclear power is the only green solution". *The Independent*, 24 May.

Отримано / Recieved 15.07.2026

Прийнято до друку після рецензування

Accepted for publication after review 21.07.2026

Опубліковано / Published 24.09.2026

Serhiy HRABOVSKY,

Ph.D. in Philosophy, Senior Research Fellow,
Department of Philosophical Problems of Ethnicity and Nation,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 401001
HrabovskyS@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3041-8945>

CHORNOBYL AS THE REAL AND CHORNOBYL AS THE MYSTICAL. ESSAY

The essay is devoted to the tragic page of Ukrainian history of the last decades of the 20th century — the Chornobyl nuclear disaster, its perception and refraction in culture. The author turns to historical events related to the city of Chornobyl, whose name was given to the nearby nuclear power plant, to Chornobyl's legends and stories, to the rational and non-rational dimensions of the disaster. The essay format, common in European and Ukrainian philosophical thought, allows us to organically include historical facts, literary texts, scientific folklore and personal authorial observations related to the Chornobyl topic in the text of the article. In general, Chornobyl — as a landmark event, as a conceptual metaphor, as a symbol of a certain era — became a planetary phenomenon, significantly influencing modern civilization.

Keywords: *Chornobyl disaster, nuclear power, science fiction, symbol of the era, non-rational premonitions, impact on civilization.*